

DR. FRA MARKO DRAGIĆEVIĆ I.

(1902.-1945.)

Jedan je iz plejade ubijenih hercegovačkih franjevaca potkraj Drugoga svjetskog rata, za čije se posmrtno ostatke ne zna ni nakon 80 godina od njihova smaknuća. Svećenik, redovnik, profesor na širokobriješkoj Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji, usmrćen je u naponu intelektualne i duhovne snage. Kad su ga partizani odveli i pogubili 1945. godine, dr. fra Marko Dragičević tek je bio napunio četrdeset treću godinu života.

Rođen je 17. veljače 1902. u župi Međugorje, u obitelji Andrije Dragičevića i Ruže, rođ. Martinac. Sutradan je na krštenju dobio ime Nikola. Kum mu je bio Nikola Dugandžić, a krtio ga je župnik fra Alfonzo Ćurić.¹ S vremenom je obitelj Dragičević, kako ističe jedan od autora fra Markove kraće biografije, darovala Katoličkoj Crkvi “više uzornih svećenika i franjevački red obdarila redovničkim primjerima svetosti”.² U svemu drugom, ta je obitelj dijelila sudbinu i način života ljudi ovih krajeva u vrijeme kada je Hercegovina bila dijelom Austro-Ugarske Monarhije, u kojoj je fra Marko došao na svijet i dočekao kao gimnazijalac njezin raspad. Tije-

-
- 1 Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), preslika krsnog lista, izdanog u Međugorju 27. kolovoza 1915. Za biografiju tadašnjeg međugorskog župnika fra Alfonza Ćurića (1873.-1932.) vidi: Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca* (dalje: *LHF*), Mostar, 2023., str. 124.
 - 2 Častimir MAJIC, “Zahvalna sjećanja na mučenika fra Marka Dragičevića: U ogledalu povijesti i davnih uspomena”, *Naša ognjišta*, br. 6/2011., str. 21. Jedan od njih je i njegov bratić fra Marko Dragičević (II.), krsnim imenom Franjo (1927.-2003.), u vrijeme ubijanja fratara na Širokom Brijegu đak širokobriješke gimnazije, pa se i njegovo ime često spominje u ovoj knjizi. Stariji brat fra Marka II. bio je fra Vinko Dragičević (1917.-2017.), čije se ime također u više navrata spominje u ovoj knjizi. Fra Vinko i fra Marko II. imali su također dvojicu bratića franjevaca: fra Mate (1949.-2019.) i fra Marko (III.), rođen 1949. u Miletini, 2024. proslavio zlatnu misu na Humcu, gdje još uvijek boravi i djeluje. Najstariji pak franjevac u obitelji Dragičević iz Miletine bio je fra Pavo (1882.-1954.), dugogodišnji profesor na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru (usp. R. JOLIĆ, *LHF*, str. 131-135).

kom svoga relativno kratkoga života, kojega su prekinuli komunisti, fra Marko je iskusio dva svjetska rata, a rodna mu Hercegovina za njegova života prošla kroz tri posve različita državno-pravna okvira: austrougarski pod vlašću Habsburgovaca (do 1918.), potom jugoslavensko-monarhistički okvir pod srbijanskom dinastijom Karađorđevića (od 1918. do 1941.), da bi se izbijanjem rata našla u okviru proklamirane Nezavisne Države Hrvatske (od 1941. do 1945.). Unatoč čestim izmjenama državno-pravnih okvira i političkih okolnosti, ritam životne svakodnevice hrvatsko-katoličkog puka u Hercegovini u bitnome je osta(ja)o isti. Ovdašnji svijet se i dalje u vrlo teškim uvjetima primarno bavio poljoprivredom i sekundarno stočarstvom i to na vrlo primitivan, jednoličan i ustaljen način. Oskudica i glad lebdjele su kao latentna opasnost nad životima ljudi siromašnih hercegovačkih sela, a što bi se na osobito dramatičan način pokazalo u kriznim vremenima, kakva su primjerice bila tijekom Prvoga svjetskog rata. U takvim je okolnostima svoje djetinjstvo i adolescentsko doba proživio i Nikola (kasnije fra Marko) Dragičević.

Školovanje i novicijat

Prema leksikografskoj natuknici pučku školu završio je u rodnom mjestu i u obližnjem selu Gradnici,³ dok se na drugom mjestu može pročitati da je pošao u školu u rodnom selu, ali da se uskoro našao u Slavoniji “gdje je bio u zbjegu ‘s gladnom djecom Hercegovine’, otkuda je otišao na školovanje čak u Mađarskoj”.⁴ Pučku je školu zasigurno okončao u Gradnicima. Naime, kako pokazuje preslika njegove svjedodžbe iz 1915. godine, Nikola Dragičević je četvrti razred pučke škole završio u školskoj 1914./15. godini u Gradnicima s “vrlo dobrim” uspjehom, što je po ondašnjem sustavu ocjenjivanja bila najviša ocjena.⁵ Saznajemo, međutim, iz jednog drugog izvora, a riječ je o širokobriješkoj gimnazijskoj svjedodžbi iz 1925. godine, da je doista proveo neko vrijeme na školovanju u mađarskom Pečuhu i to u prva dva razreda gimnazije. U toj svjedodžbi stoji da je najprije bio “javan đak gimnazije u Pečuhu od škol. god. 1915./16. do školske god. 1917./18.”, a da je potom “od školske godine 1919./20. bio u gimnaziji na Širokom Brijegu s dva pauziranja: u škol. god. 1918./19. i škol. god. 1922./23.”⁶

3 R. JOLIĆ, *LHF*, str. 131.

4 Jozo TOMAŠEVIĆ - KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Zagreb, 1997., str. 109.

5 Ocjene su mu iz svih predmeta bile “vrlo dobar”, što je bila najbolja ocjena u tadašnjem sustavu ocjenjivanja, s izuzetkom “krasopisa” u kojemu je ocijenjen s ocjenom “dobar”. Preslika svjedodžbe Nikole Dugandžića, učenika “IV. godišta” za školsku 1914./15. godinu, od 12. srpnja 1915. u: HDA.

6 “Svjedočanstvo zrelosti. Gimnazija u Širokom Brijegu, humanističko odjeljenje” (Arhiv Provincije: SP, sv. 70, f. 150).

Prvo njegovo pauziranje (u školskoj godini 1918./19.) vjerojatno je povezano s lošim ekonomskim prilikama u kojima se našla gimnazija u godinama gladi u Hercegovini, kada je poznati hercegovački franjevac fra Didak Buntić⁷ bio prisiljen organizirati akcije spašavanja djece, njihovim odvođenjem iz pasivnih, obradivom zemljom škrtih, i gladu pogođenih krajeva u plodnu Slavoniju. Inženjer Ivan Božić⁸ kazao je na okupljanju bivših đaka na Širokom Brijegu (1993.) kako im je fra Marko Dragičević osobno pričao “da je bio u onom zbjegu djece za vrijeme rata kod pokojnog fra Didaka Buntića za Slavoniju”, te da je potom dospio u Mađarsku, da je tamo išao u školu s dr. Ivom Kraljevićem i naučio mađarski dosta dobro.⁹ Ako bi bila točna navedena tvrdnja da je fra Marko kao dječak bio odveden u Slavoniju u “zbjegu s gladnom djecom”, a potom odveden na školovanje u Pečuh, to se onda moglo dogoditi u školskoj godini 1916./17., jer je poznato da su skupine gladne djece odvođene iz Hercegovine u Slavoniju 1917. godine.¹⁰ Ipak, za potvrdu nemamo relevantnih podataka, a nedostaju nam i informacije utemeljene na izvorima, o tomu kako je dospio u Pečuh i napokon u kakvim je uvjetima u njemu sazrijevala odluka za svećenički poziv i stupanje u Franjevački red. Nepoznato je i zbog čega je prekinuo školovanje u Pečuhu; jedino znademo to da je gimnaziju nastavio na Širokom Brijegu, gdje je uz dvije spomenute pauze, završio gimnazijsko obrazovanje, položivši ispit zrelosti 18. lipnja 1925. s izvrsnim uspjehom.¹¹

Drugi prekid njegova školovanja u širokobriješkoj gimnaziji odnosi se na ulazak u novicijat i provedeno vrijeme u novicijatu na Humcu, od srpnja 1922. do srpnja 1923. U Ljetopisu širokobriješke gimnazije zabilježeno je kako je 20. srpnja 1923. tadašnji odgojitelj novaka na Humcu fra Eugen Tomić st.¹² doveo s Humca na Široki Brijeg “klerike nakon profesije, da nastave VII. razred”, a među njima je bio i Dragičević.¹³ Stupivši u novicijat na Humcu, uzeo je redovničko ime fra Marko,

7 Za njegovu biografiju vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 92-93. Za iscrpniji prikaz: Fra Andrija NIKIĆ, *Fra Didak Buntić. Hrvatski i crkveni velikan*, Mostar, 2004.; Fra Marinko ŠAKOTA, *Fra Didak Buntić, prosvjetitelj hercegovačkog puka*, Mostar, 2008.

8 Ivan Božić (r. 1920.), ing. agronomije. Za njegovu biografiju vidi: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji. Zapisnici s okruglih stolova i simpozija o stradanju širokobrijeških franjevacca*, prir. fra Jozo Zovko i Ivica Šarac, Mostar, 2024., str. 384.

9 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 115.

10 Iscrpnije o tomu vidi zbornik radova pod naslovom *100. obljetnica od zbrinjavanja gladne djece u Hercegovini (1917.-2017.)*. *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 6. listopada 2017. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru*, Mostar, 2020.

11 Iz većine predmeta (*vjeronauk, srpski ili hrvatski jezik, latinski jezik, matematika, prirodopis, fizika, filozofska propedeutika, vladanje*) ocijenjen je najboljom ocjenom “vrlo dobar”, iz dva predmeta imao je ocjenu “dobar” (*grčki jezik i njemački jezik*), dok je iz jednoga predmeta dobio ocjenu “dovoljan” (*istorija i geografija*). Podatci prema “Svjedočanstvo zrelosti. Gimnazija u Širokom Brijegu, humanističko odjeljenje” (Arhiv Provincije: SP, sv. 70, f. 150).

12 Za njegovu biografiju vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 420-421.

13 Fra Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, Mostar, 2011., str. 119.

a franjevački habit obukao je 8. srpnja 1922.¹⁴ U novicijatu nije bilo nikakvih prituzbi na njegovo ponašanje, što potvrđuju i dva "votiranja" na početku i na kraju novicijata. Tako se u izvješću "Prečasnog provincijalatu hercegovačkih franjevaca" navodi da je u samostanu novicijata 8. studenoga 1922. obavljeno prvo glasovanje (votiranje) za petoricu novaka, među kojima je bio i fra Marko Dragičević, te da su svi dobili pozitivne glasove od strane osmorice franjevaca koji su imali pravo glasa,¹⁵ dok se u izvješću od 6. srpnja 1923., tj. o zadnjem votiranju kandidata novaka među kojima je i fra Marko, isto tako kaže se da su sva petorica kandidata dobila pozitivne glasove.¹⁶ Jednostavne zavjete položio je 9. srpnja 1923.¹⁷ Po svršetku gimnazijskog školovanja na Širokom Brijegu 1925. godine, došlo je vrijeme za studij bogoslovije, koju je započeo u Mostaru.

Početak studija: Bogoslovni studij u Mostaru

Prema Katalogu bogoslovije fra Marko je na bogoslovni studij u Mostaru upisan u zimskom semestru 1925./26. skupa s još sedam klerika.¹⁸ Izgleda da je već u startu studija pokazao iznimne rezultate. Nakon što su bogoslovi prve godine odlušali pa polagali zadane predmete (apologetiku, crkvenu povijest, filozofiju i hebrejski jezik), jedini je fra Marko "imao iz svih predmeta ocjene eminens ili odličan",¹⁹ a navodi se da je i u ljetnom semestru 1926./27. uspjeh na kraju godine bio identičan onomu s kraja zimskoga semestra.²⁰ Odatle će nakon uspješno položene prve godine, po odluci provincijala, krenuti na nastavak studija u inozemstvo. No, prije toga je položio vječne zavjete 10. srpnja 1926., a onda je u Mostaru 15. travnja 1927., skupa sa sedmoricom subraće,²¹ položio "ispite iz propisnog gradiva kao i iz sv. obreda za Prvu Tonzuru i Manje Redove".²² Nekoliko mjeseci kasnije iz Provincijalata je, uz priloženu dokumentaciju, upravljena molba Biskupskom ordinarijatu da biskup Alojzije Mišić zaredi 29. lipnja 1927. za subđakone, a 3. srpnja za đakone šest bogoslova, među kojima i fra Marka Dragičevića.²³ Provincijal

14 R. JOLIĆ, *LHF*, str. 131.

15 Arhiv Provincije: SP, sv. 59, f. 183.

16 Arhiv Provincije: SP, sv. 62, f. 51.

17 Podatak prema: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 111.

18 PAVAO KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860.-1945.*, Mostar, 2012., str. 287.

19 P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860.-1945.*, str. 291.

20 *Isto*, str. 297.

21 To su bili: fra Petar Bakula ml., fra Kazimir Bebek ml., fra Bože Bubalo, fra Nikola Hrkać, fra Lovre Sopta, fra Mirko Čosić i fra Serafin Vištica (Arhiv Provincije: SP, sv. 71, f. 158).

22 Arhiv Provincije: SP, sv. 71, f. 158.

23 Uz fra Marka zaređeni su: fra Božo Bubalo, fra Lovro Sopta, fra Nikola Hrkać, fra Kazimir Bebek i fra Petar Bakula (Arhiv Provincije: SP, sv. 72, ff. 55-62).

je namjeravao poslati nekoliko bogoslova na studij u inozemstvo, pa je tako 26. kolovoza 1927. od generala Reda zatražio obedienciju za osmoricu klerika, među kojima je bio i fra Marko.²⁴

Prvi boravak u inozemstvu: Studij u Parizu i svećeničko ređenje

Fra Marko Dragičević i fra Lovro Sopta²⁵ otputovali su potkraj rujna 1927. na studij u Pariz. Sam dolazak tamo, prve dane života u inozemstvu, te poteškoće s kojima su se njih dvojica suočili, osobito zbog nepoznavanja jezika, fra Marko je ovako opisao u pismu provincijalu:

Dne 28. IX. u jutro oko 6 sati stigismo sretno u Pariz. Na stanici nas dočekaao neki brat lajik, ukrcao nas u auto i odvezao u samostan sv. Dionizija, gdje smo bili srdačno dočekani, tu malo počinili, popili kavu, te se zatim Lovro i ja ukrcali u auto i stigli ovamo u Marie Rose 9, odakle još nijesmo van ni provirili... Na putu nam se, hvala Bogu, ništa zlo nije dogodilo. Većim dijelom smo putovali noćno. Iz početka barem ovdje nam je vrlo neobično - Lovri osobito. Francuski ne znamo, a Bog zna hoćemo li ikada znati - takove izgledaju prilike. Latinski mi slabo, a oni još slabije. Ako još ne bude udžbenika na latinskom jeziku, može lako biti da mi na silu budemo pet godina učili teologiju jer... (*tako u izvorniku!*). Možda su to sve samo prvi utisci. Ja se ničega ne bih bojao samo da mi je naučiti francuski, ali mi se upravo to čini nemogućim, budući da nemam s kime toga da učim. Osim nas dvojice svi su ostali patres [svećenici]. Možete lako shvatiti situaciju. Doduše oni nas ne izbjegavaju, ali budući da slabo govore latinski, a njemački - izgleda - ni jedan ne zna, vole da nam se uklone. Klima nije osobito ugodna. Oblačno je uvijek, a hladno barem kao u nas u posve hladnu jesen. Do instituta, kako čitam s karte, ima bar koji km. Zimi tamo ići pješice jest gotovo nemoguće. Morat ćemo se dakle poslužiti tramvajem. Novac - ukoliko ga nijesmo potrošili, sretno smo pronijeli. (*navodi koliko su promijenili, koliko i gdje potrošili*)... Ako biste željeli detaljniji izvještaj o potrošenom na putu, ja sam pripravan da Vam ga kasnije podnesem o svakom dinaru. 2110 franaka prema uputi oca tajnika predao sam ocu gvardijanu, a ovaj opet nekom starom patru - sindiku apostolskom. Starac slabo čuje, a još slabije govori latinski, pa sada da mi je što potreba, teško bih mogao doći do novca. Nikoga nemamo tko bi nam pokazao znamenitosti grada. Patrima neugodno, a klerika nema, osim jednoga epileptičara, s kojim se naravno ne smijemo usuditi da idemo van. Sa zdravljem smo, hvala Bogu, dobro. Najsrdačniji pozdrav svim poštovanim ocima i časnoj braći! Benedicite! Fra Lovro i fra Marko.²⁶

24 Isto. Usp. Arhiv Provincije: SP, sv. 72, f. 182.

25 Za biografiju fra Lovre Sopte (1903.-1931.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 390.

26 Pismo fra Marka Dragičevića i fra Lovre Sopte iz Pariza od 30. rujna 1927. (Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 188).

Fra Marko se provincijalu češće javljao iz Pariza, ali ne, kako je sam istaknuo u jednom pismu, “zbog dragosti”, nego uglavnom zbog poteškoća oko učenja francuskog jezika, oskudice s novcem za nabavku knjiga i problemima oko (ne)priznavanja već položenih ispita na bogosloviji u Mostaru. U jednom pismu se žali da uskoro počinje škola, ali “mi francuski nijesmo naučili zapravo ništa”. Objašnjava da je i nemoguće naučiti jezik u takvim uvjetima, jer su u samostanu svećenici “s kojima nemamo nikakva dodira”, dok laici “imaju opet svoj posao”, tako da “nas dvojica kao dva čuka ćupimo tu i prestrašeno gledamo” te na kraju završava u posve pesimističnom tonu, dajući do znanja da baš i nije sretan što je poslan na studij bez jezične pripreme i to zajedno s fra Lovrom kojemu učenje i nije baš išlo:

Tko god sazna za naše prilike i za naše stanje, samo se čudi kako smo mogli biti ovamo poslani... Jezika ne možemo naučiti, a bez njega pohađati sveučilište jest malo smiješno... Ja sa svoje strane kad bih imao s kime učiti, ne bih se toliko plašio, ali ovako?! Bože, tko nas sastavi i to baš u Parizu! Alaj ćemo se osvjtlati!²⁷

Drugom prilikom fra Marko opet piše pesimističnim tonom kao i u prethodnim pismima, svjestan da možda i pretjeruje u jadikovkama, ali drži da za to postoji opravdanje, jer bi u bitnom skratio proces studija ukoliko ne bi morao iznova slušati predavanja iz predmeta koje je ranije položio na studiju u Mostaru. Ovako to objašnjava provincijalu:

Možda Vam i previše dosađujem svojim neprestanim tužakanjem i upitima - ali što ću ja! Oprostite - meni se čini da tako moram i ja tako činim. (...). Nego, bili smo nedavno kod dekana teološkog fakulteta i molili ga možemo li propustiti one predmete ili traktate koje smo već učili i on nam je rekao da možemo. (...). Kad ne bi bila ovakva pomutnja u rasporedu ili kad bi se priznavalo ovdje ono, što smo već svršili, ja ne bih pravio ove galame, nego bih se lijepo upisao, pa ako mognem, dobro, ako ne mognem i opet dobro. No ovako ako bih se upisao za grade te se mučio i ponovno učio, što sam već svršio i onda nakon dvije godine pozvan bio kući, onda bih ostao ni na nebu ni na zemlji. Tako bih svršio polovicu teologije i ništa više. Razumite me, mnogopoštovani pravo, i recite svoju! Uza sve to, što Vi možda nećete biti tada provincijal, Vi možete reći svoju i ja sam uvjeren da će se ona pikati i u buduće. Odgovorite, molim Vas, odmah! Pošaljite nam svjedodžbe i za prvu godinu! Sa zdravljem smo dobro. Francuski ne ide najbolje (oni što su ovamo dolazili na filozofiju bez znanja jezika, morete znati, da prve godine nijesu pravili nikakvih ispita!) Još jednom najljepša hvala. Svima puno zdrava. Benedicite!²⁸

27 Pismo fra Marka Dragičevića iz Pariza od 26. listopada 1927. (Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 187).

28 Pismo fra Marka Dragičevića provincijalu iz Pariza od 9. studenoga 1927. (Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 258).

Uza sve te poteškoće i prijedloge koje je slao provincijalu, fra Marko je imao potrebu naglasiti da će on slušati, što god da odredi. Želeći pokazati koliko mu je stalo oko kvalitete vlastitoga studija, najavio je provincijalu da namjerava neke stvari “učiti privatno”, ali malo kasnije, “kada se uputim štogod u ovaj jadni jezik, koji napreduje ponešto, ali ni izdaleka onako, kako sam se nadao”.²⁹

Nakon nekog vremena situacija se izgleda počela pomalo mijenjati nabolje. U pismu od 11. ožujka 1928. fra Marko se ispričao provincijalu za sve one “moje jere-mijade”, za koje piše da su “proistekle iz čistog uvjerenja i odgovarale krutoj realnosti” ali da bi sada volio da ih nije “izustio”. Sada piše u nešto optimističnijem tonu:

S vremenom se svaka rana liječi pa i ova. Hvala Bogu, ja sam sada mnogo vedrijeg duha i boljeg raspoloženja. Nešto se napredovalo u jeziku, u školi se dosta dobro razumije. Istina, što se tiče razgovora ostaju stare poteškoće, jer naprosto nemamo zgode, ni predmeti nijesu pogodili, kako bi to bilo poželjno, ali ja mislim, s Božjom pomoći, da će ići sve dobro. Nešto u školi, nešto vlastitim naporom, pa ja mislim da ću ipak svršiti bogosloviju kako bih je i kod kuće svršio... Semestar bio i prošao. Nijesu ni ovdje ljudožderi, kakve ih ja zamišljah. Dade se - izgleda - proći s malo truda.³⁰

Izgleda da je 1928. godina bila uspješnija, pa se mogao smirenije pripremati za svećeničko ređenje te godine. Kao bogoslovi treće godine, fra Marko i fra Lovro su u Parizu dobili “svjedodžbu” za svećeničko ređenje.³¹ Njih dvojica javljaju 24. lipnja da su položili ispite; dobili su *dimissoriales* za ređenje, planirano za 2. srpnja 1928. u Notre Dame.³² Potkraj listopada 1928. fra Marko informira novoga provincijala fra Dominika Mandića³³ o hodočašću u Lurd i javlja mu da se stavlja na raspolaganje: “Ne znam još sigurno da li me mislite ovdje ostaviti za sljedeću godinu. Ja sam već pisao mnogopoštovanom exprovincijalu da nemam ništa protiv ako me se hoće ostaviti ovdje, ali ne plašim se ni promjene.”³⁴ Iz Mostara je 19. lipnja 1929. stigla obedijska da se fra Marko Dragičević i fra Lovro Sopta vrate kući iz Pariza.³⁵ Po povratku u domovinu, fra Marko je morao regulirati i status vojnog obveznika u Kraljevini Jugoslaviji i nakon jednomjesečne službe, od 25. srpnja do 25. kolovoza 1929., rješenjem “Komandanta Jadranske Divizijske Oblasti” oslobođen je vojne obveze.³⁶

29 Pismo provincijalu od 25. siječnja 1928. (Arhiv Provincije: SP, sv. 76, f. 10).

30 Pismo fra Marka Dragičevića od 11. ožujka 1928. (Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 133).

31 Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 179.

32 Arhiv Provincije: SP, sv. 76, f. 178.

33 Za biografiju dr. fra Dominika Mandića (1889.-1973.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 254-256.

34 Arhiv Provincije: SP, sv. 77, f. 126.

35 Arhiv Provincije: SP, sv. 79, f. 221.

36 Podatak prema uvjerenju br. 21549, koje je izdano fra Marku Dragičeviću, u tadašnjem Mostarskom vojnom okrugu na molbu o reguliranju vojne obveze, u svrhu postavljanja za nastavnika u širokobriješkoj gimnaziji 1935. godine. Preslika dokumenta iz HDA.

Povratak u domovinu: “Predmetni učitelj” u gimnaziji na Širokom Brijegu

Po povratku u domovinu fra Marko je s još četvoricom subraće položio jurisdikcijski ispit 9. listopada 1929. u Mostaru.³⁷ U jesen te godine započeo je predavati u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu. U Ljetopisu Gimnazije zabilježeno je da je među novim nastavnicima za školsku godinu 1929./30. imenovan i fra Marko Dragičević.³⁸ Iz tabličnog prikaza predavača i predmeta za školsku godinu 1929./30. vidljivo je da je fra Marko u zvanju “predmetnog učitelja” predavao francuski, vjeronauk i matematiku.³⁹ U “Popisu profesora” iz 1930. godine, u rubrici “mjesto svršenih studija” uz njegovo ime upisan je Pariz, a u rubrici “kvalifikacija” stoji da je fra Marko u to vrijeme bio “apsolvent teološkog fakulteta”.⁴⁰ U završnom izvješću za školsku godinu 1930./31. navedeno je da je kao “predmetni učitelj” te godine predavao i latinski jezik (uz matematiku, francuski i vjeronauk), da je uz to obnašao dužnost drugog prefekta seminaraca od I. do VI. razreda, te da je bio i razredni starješina I. razreda.⁴¹ Jedno kraće vrijeme (od 10. rujna do 3. studenoga 1931.) predavao je predmete odsutnoga dr. fra Didaka Burića⁴² (koji je u to vrijeme kao suplent predavao srpsko-hrvatski, latinski i francuski). Onda je početkom studenoga 1931. fra Marko Dragičević poslan na sveučilište u Fribourg (Švicarska) “radi studija klasičnih jezika”.⁴³ Još je potkraj kolovoza 1931. tadašnji provincijal hercegovačkih franjevaca fra Dominik Mandić informirao “načelnika sreza mostarskoga” da je svećeniku svoje Provincije fra Marku Dragičeviću dozvolio poći u Fribourg (Švicarska) “u svrhu naučnu”.⁴⁴ O njegovu odlasku na studij, u Ljetopisu Franjevačke klasične gimnazije za školsku godinu 1931./32. unesen je sljedeći podatak: “1/XI (u nedjelju) na Sve Svete otišao preko Posušja i Splita na studij u Švicarsku fra Marko Dragičević, u Fribourg.”⁴⁵

Drugi boravak u inozemstvu: Studij iz klasične filologije i doktorat u Švicarskoj

U dopisu od 7. rujna 1931. provincijal je zatražio od generala Franjevačkog reda obedienciju za studij matematike fra Marka Dragičevića u Fribourgu, te u istom

37 Jurisdikcijski ispit položili su sa sljedećim uspjehom: fra Milivoj Bebek “pohvalno 2”, fra Marko Dragičević “pohvalno 2”, fra Božo Bubalo “pohvalno 2”, fra Nikola Hrkać “dobro 3” i fra Lovro Sopta “dobro 3” (Arhiv Provincije: SP, sv. 80, f. 306).

38 Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, Mostar, 2011., str. 391.

39 *Isto*, str. 398.

40 *Isto*, str. 452.

41 *Isto*, str. 478 i 481.

42 Za biografiju fra Didaka Burića (1898.-1974.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 94.

43 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 520 i 522.

44 Dopis od 31. kolovoza 1931. (Arhiv Provincije: SP, sv. 93, f. 30).

45 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 546.

gradu za studij teologije fra Rajka Radišića⁴⁶ i fra Nevinka Mandića.⁴⁷ Na kraju je fra Marko poslan u Fribourg studirati klasičnu filologiju. Potkraj listopada 1931. potpisao je “obvezu” u kojoj se obvezuje da će apsolvirati studij i diplomirati za tri godine i da će potom najmanje dvanaest godina djelovati kao gimnazijski profesor na Širokom Brijegu. Tekst “obveze” vrijedi pročitati u cijelosti:

Ovim izjavljujem da sam prema odredbama provincijalnog Starješinstva voljan studirati klasičnu filologiju i pripravljati se za profesora gimnazije na Širokom Brijegu. Obećajem da ću savjesno studirati i obvezujem se za tri godine studij apsolvirati i položiti diplomski ispit, dotično one ispite, koji na univerzi u Fribourgu u Švajcarskoj odgovaraju diplomskim ispitima na univerzama u Jugoslaviji. Nakon svršenog studija voljan sam i obvezujem se da ću najmanje 12 /dvanaest/ godina služiti kao profesor na gimnaziji na Š. Brijegu.⁴⁸

O njegovu studiranju u Švicarskoj nemamo puno podataka, tek poneki detalj iz nekoliko sačuvanih pisama. Tako iz jednoga pisma saznajemo da je početkom svibnja 1932. fra Marko molio Provincijalat za dopuštenje da ljetne praznike provede u Njemačkoj (u Freiburgu) zbog učenja njemačkog jezika.⁴⁹ Pri tome se izjasnio da nije za to da i druga dvojica studijskih kolega, fra Nevinko Mandić i fra Rajko Radišić, pođu s njim u Njemačku, jer će se u tom slučaju, kako ističe, držati zajedno i slabo naučiti njemački jezik. Objašnjavajući tu situaciju, imao je potrebu naglasiti da njih trojica nisu u svađi, nego da je njegov prijedlog zapravo pragmatične naravi: “Što se tiče Freiburga, ja nisam ništa protiv da Rajko i Nevinko tamo idu, ali u tom slučaju neću ja. Budemo li zajedno sigurno ćemo se služiti jezikom što zvonji, zveči, tutnji, huči, a švapski će se uvijek ostavljati za sutra. Inače, mi nismo ni najmanje u svađi.”⁵⁰ Izgleda da mu je u tom pogledu bilo udovoljeno. Po dolasku u Freiburg, fra Marko se javio pismom 21. srpnja 1932., u kojemu, uz ostalo, ovako opisuje tamošnju situaciju: “Već je treći dan da sam u Freiburgu. Nije mi ni ružno. Kad sam ne bih bio ovako plašivo i odvratno čeljade, bila bi priličita zgoda da što njemački naučim... Velika bojazan vlada od građanskog rata, koji je izgleda neizbježiv. Možda ću ja, prije nego sam mislio, preko granice.”⁵¹

46 Za biografiju fra Rajka Radišića (1909.-1986.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 345-346.

47 Arhiv Provincije: SP, sv. 93, f. 47. Za biografiju fra Nevinka Mandića (1908.-1945.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 257.

48 “Obveza” fra Marka Dragičevića, potpisana u Mostaru 27. listopada 1931. (Arhiv Provincije: SP, sv. 94, f. 134).

49 Arhiv Provincije: SP, sv. 98, f. 95.

50 Arhiv Provincije: SP, sv. 98, f. 166.

51 Pismo fra Marka Dragičevića provincijalu fra Dominiku Mandiću od 21. srpnja 1932. (Arhiv Provincije: SP, sv. 98, ff. 187-188).

Iz vremena fra Markova studija u Švicarskoj imamo sačuvane i dvije kratke bilješke u Ljetopisu širokobriježske gimnazije. Autor ljetopisa je pod nadnevkom 16. svibnja 1933. zabilježio da je od fra Marka Dragičevića iz Švicarske dobio jednu knjigu,⁵² te da su na njegovu nakanu rečene dvije mise.⁵³ U isti ljetopis unesen je podatak da je fra Marko 25. siječnja 1934. iz Pariza poslao pismo direktoru gimnazije i u pismu priložio male moći sv. Terezije od Malog Isusa, te predložio da se stave u đaćku kapelicu u sjemeništu.⁵⁴ Kako je bio obećao da će “savjesno studirati” i za tri godine studij dovršiti, fra Marku je to doista i uspjelo. Položio je diplomski ispit iz klasične filologije 1934., a godinu dana kasnije iz iste struke postigao doktorat o pismima Plinija Mlađeg (disertacija pod naslovom: *Essai sur le caractere des lettres de Pline le Jeune*).⁵⁵

Povratak u domovinu: Profesor u gimnaziji na Širokom Brijegu

Nakon svršetka studija u Švicarskoj, fra Marko je opet počeo s predavanjima u gimnaziji na Širokom Brijegu. Sada će uz obveze predavača u gimnaziji dobiti i nova zaduženja. Uskoro je dobio provincijalov dekret o imenovanju za prefekta konvikta vanjskih đaka na Širokom Brijegu.⁵⁶ Provincijal je 18. kolovoza 1935. poslao dopis samostanskom starješinstvu na Širokom Brijegu da je provincijalno starješinstvo profesora Dragičevića imenovalo prefektom u konviktu vanjskih đaka,⁵⁷ a o tome je izvijestio i “Direkciju franjevačke gimnazije”.⁵⁸

Nešto više od godinu dana nakon svršetka studija u Švicarskoj, fra Marko je poslao molbu na dekanat Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu za nostrifikaciju doktorske diplome, koju je stekao u Fribourgu 22. srpnja 1935.⁵⁹ Zahtjev za nostrifikaciju poslao je i na Univerzitet u Beogradu, koji mu je s vremenom pozitivno odgovorio. Na sjednici od 28. svibnja 1937. Savjet Filozofskog fakulteta u Beogradu donio je odluku da se fra Markova “doktorska diploma sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Fribourgu” nostrificira “kao ravna doktorskoj diplomi Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu” i to “za klasičnu

52 Navedeno je da se radilo o knjizi: Rene FÜLOP-MÜLLER, *Macht und Geheimnis der Jesuiten. Eine Kultur- und Geistesgeschichte*, 1891.

53 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 598.

54 *Isto*, str. 646.

55 R. JOLIĆ, *LHF*, str. 131.

56 Arhiv Provincije: SP, sv. 110, f. 31.

57 Arhiv Provincije: SP, sv. 110, f. 32.

58 Arhiv Provincije: SP, sv. 110, f. 33.

59 Arhiv Provincije: SP, sv. 113, f. 122.

grupu nauka”.⁶⁰ Za to vrijeme postupno je napredovao kao predavač na širokobriješkoj gimnaziji. Najprije mu je odlukom Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije od 26. veljače 1936. odobren izbor u “honorarnog nastavnika”,⁶¹ da bi sljedeće godine, odlukom istoga ministarstva od 1. listopada 1937., bio izabran za “suplenta” Franjevačke klasične gimnazije u Širokom Brijegu.⁶² Za profesorski rad u gimnaziji trebao je položiti profesorski ispit pred nadležnim tijelima tadašnje države. Izgleda da se radilo o ozbiljnom ispitu, dočim je Provincijalat odlučio da ga oslobodi nekih obveza kako bi imao više vremena da se spremi za polaganje. U jednoj obavijesti iz Provincijalata od 17. kolovoza 1936. navodi se da je fra Marko razriješen dužnosti ravnatelja prefekta Konvikta i da je premješten u samostan na Širokom Brijegu, kako bi se mogao pripremati za profesorski ispit.⁶³ U dekretu mu provincijal ovako piše: “Da Vam se osigura što sigurnija priprava za profesorski ispit, to Vas ovim rješavamo svih službi u našoj rezidenciji-konviktu te Vas premještamo u naš samostan u Širokom Brijegu. Na Vašem dosadašnjem radu provincija Vam zahvaljuje, a znamo da ćete i ubuduće savjesno vršiti Vašu dužnost. Bog neka bude s Vama!”⁶⁴

Prije toga je (u srpnju 1938.) pred biskupijskom komisijom zajedno s još peboricom subraće položio ispit iz jurisdikcije s ocjenom “vrlo dobar”.⁶⁵ A onda je nepune dvije godine kasnije, 12. veljače 1940. dr. fra Marko Dragičević izišao pred Odbor Stalne komisije za polaganje profesorskih ispita u Beogradu i položio ispit za profesora srednjih škola “iz grupe nauka Latinski i grčki jezik sa svojim književnostima kao glavni, historija starog veka kao sporedni, s ocenom jednoglasno”.⁶⁶ Ministarstvo prosvjete Kraljevine Jugoslavije u Beogradu obavijestilo je 16. ožujka 1940. Biskupski ordinarijat u Mostaru da je dr. fra Marko Dragičević položio profesorski ispit.⁶⁷ A kakav je bio profesor, odgajatelj, redovnik i svećenik, o tomu donosimo svjedočanstva njegovih bivših učenika.

60 HDA, prijepis potvrde: “Nostrifikacija, Univerzitet u Beogradu, Dekanat Filozofskog fakulteta, 10. maj 1937, broj 4168.”

61 HDA, prijepis dokumenta: “Ministarstvo Prosvete Kraljevine Jugoslavije. Odjelenje za srednju nastavu, S.n. br. 4812, 26. februara 1936. god. u Beogradu.”

62 HDA, prijepis dokumenta: “Ministarstvo Prosvete Kraljevine Jugoslavije. Odjelenje za srednju nastavu, S.n. br. 27416, 1. oktobra 1937 god. u Beogradu.”

63 Arhiv Provincije: SP, sv. 116, f. 156.

64 Arhiv Provincije: SP, sv. 116, f. 158.

65 Svjedodžba o položenom ispitu iz jurisdikcije od 6. srpnja 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 124, f. 317).

66 HDA, prijepis Potvrde o položenom profesorskom ispitu, “I. Kbr. 788, 26. februara 1940. god. Beograd”

67 Arhiv Provincije: SP, sv. 130, f. 7.

Nekadašnji đaci o svom profesoru

Fra Lucijan Kordić:⁶⁸

(...). Pripada mladoj skupini vrlo vrijednih širokobriježkih profesora. Kao svećenik bio je uzoran i dobro je vladao jezicima. Prema đacima je lijepo postupao. Nikada nisam čuo da je netko imao nešto protiv njega. Naprotiv, bio je svuda rado viđen. Nije bio ni krupna ni mala stasa, a nije bio ni neki ljepotan. Ali je bio simpatičan.⁶⁹

Franjo Boras:⁷⁰

Rado ga se i dobro sjećam. Sve što je tu rečeno stoji. Fra Marka sam zapažio po dvije stvari koje su meni ostale u sjećanju. On je bio u sjemeništu podmeštar i posebno je proganjao učenike za koje je doznao, na neki način, da puše. I ja sam bio među tim pušačima. (...). On bi osobito motrio prst i po njemu bi vidio tko puši. Tijekom predavanja u razredu bio je veoma strog. Nije mu bila daleko ni šipka kao odgojno sredstvo. Koji bi đak slabo odgovorio, znao bi ga potegnuti za uši. Glavno mu je bilo da đak stekne znanje, a posebno je bio uporan da đak stekne znanje. A posebno je bio uporan kod slabijih đaka, da na kraju godine i oni dobiju pozitivnu ocjenu. Kod njega, kao svećenika, nisam primjećivao razliku u odnosu na druge.⁷¹

Fra Berislav Mikulić:⁷²

Ne bih mogao ništa reći, što već nije rečeno. Bio je inteligentan, a što se tiče redovništva i svećeništva, zbilja moram naglasiti da je bio svećenik na svome mjestu. Nikada nije propuštao svoje svećeničke dužnosti: bilo to u koru, crkvi ili izvan crkve. Nikada ni čim nije dao mjesta sablazni. Bio je strog i volio je vidjeti i znati gdje je koji "rođak".⁷³

Fra Vinko Dragičević:⁷⁴

To mi je rođak i o njemu ću govoriti ono što mislim. Ono što je rečeno za disciplinu, nadziranje za pušenje, mislim da bi mogao biti dobar policajac.

68 Za biografiju fra Lucijana Kordića (1914.-1993.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 201-202.

69 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 112.

70 Franjo Boras (1927.-2023.), ekonomist i političar. Za njegovu biografiju vidi: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 396.

71 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 112.

72 Za biografiju fra Berislava Mikulića (1913.-2002.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 277.

73 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 112.

74 Za biografiju fra Vinka Dragičevića (1917.-2017.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 134-135.

U tome je pretjerivao. Bio je sposoban i bio je dobar matematičar. Međutim, taj predmet nije bio oskudan profesorima, pa su ga odredili da studira klasike. Nikada baš nije volio te predmete, ali ih je predavao savršeno. Tu književnost i mitologiju, znao je do u sitnice. Kod ocjenjivanja bio je previše sitničav, tako da je bilježio po četvrtinke ocjene. Htio je da nikoga ne ošteti. Predavao je i meni i drugima, ali nikad nisam čuo da je nekoga oštetio u ocjeni. Prema bolesnima je bio izvanredno dobar, kao majka, a prema zdravima znao je biti sarkastičan.⁷⁵

Fra Hadrijan Sivrić:⁷⁶

Bio mi je dobar profesor, a o njemu kao svećeniku nemam nikakve primjedbe. Ja sam jedanput otišao u njegovu sobu jer sam čuo da on ima na francuskom "Nasljeduj Krista". Zamolio sam ga da mi to da, kako bih učio francuski, a on mi je rekao da ja francuski učim iz sadržaja. Bio je vrlo savjestan kao profesor i dobar svećenik.⁷⁷

Jozo Oreč:⁷⁸

Predavao mi je matematiku i mi smo ga voljeli, jer nije bio baš strog. Mi smo njega voljeli, a i on nas. Prenosio je znanje dobro i rijetko su mu đaci padali. Sa nama bi se volio i našaliti.⁷⁹

Dr. Matko Jukić:⁸⁰

Predavao mi je grčki i što se tiče pedagoškog rada nisam vidio veću sličnost kao između fra Rade⁸¹ i njega. Znao je lijepo razjasniti, tako da bi i onima koji nisu imali volje "utuvio" u glavu. Znamo da grčki jezik nije zanimljiv, ali on bi ga znao učiniti zanimljivim. Nekad bi nam došao predavati matematiku i tada sam vidio da su mu metode fra Radine. Kao svećenik, bio je dobar.⁸²

75 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 113.

76 Za biografiju fra Hadrijana Sivrića (1922.-2018.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 373-374.

77 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 113.

78 Jozo Oreč (1930.-2015.), ing. agronomije. Za njegovu biografiju vidi: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 392.

79 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 113.

80 Dr. Matko Jukić (r. 1925.), radiolog. Za njegovu biografiju vidi: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 392.

81 Misli na fra Radu Vukšića (1894.-1945.), profesora i ravnatelja gimnazije na Širokom Brijegu. Za njegovu biografiju vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 444.

82 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 113.

Karlo Kutle:⁸³

Predavao mi je grčki i češće bi zamjenjivao fra Martina⁸⁴ za matematiku. Matematika mi nije išla, pa sam uvijek trčao za fra Martinom i fra Markom da im služim misu. Kao svećenik je bio jako pravičan. Nemam mu što zamjeriti. Prema nama nije bio grub.⁸⁵

Fra Marko Dragičević:⁸⁶

O njemu su mi rekli nešto sveučilišni profesori u Zagrebu koji su bili njegovi đaci: da je bio strog, pravedan, da je u njih ugonio znanje i tjerao ih da budu ljudi uporabljivi. O Nijemcima je imao vrlo loše mišljenje i kad su oni 1943. godine došli ovamo, branio je đacima da im igdje budu blizu. Čuvao ih je od njih kao od kuge.⁸⁷

Fra Umberto Lončar:⁸⁸

Bio je vrlo oštroman čovjek, fratar i profesor. Nitko nas ne bi tako mučio kao on. On danas pita đaka i đak misli da ga sutra neće pitati. Sutra, on opet pita. Znao bi tako 4 ili 5 puta pitati uzastopce. Mnogi vanjski đaci su baš o tome odnijeli nešto negativno o njemu. Nekada ne bi pitao ni po 15 dana onda bi pitao po 4-5 puta uzastopce, da vidi uči li đak. Bio je vrlo inteligentan i pravedan u ocjenama.⁸⁹

Fra Ferdo Vlašić:⁹⁰

Predavao mi je grčki u trećem, četvrtom, petom i šestom razredu. Kao profesor, na mene je učinio jak dojam. Znao je svoj predmet i vjerujem da je sve s odličnim položio. Mitologiju je znao savršeno i predavao je jako dobro. Ono što ga je razlikovalo od drugih profesora, je da je uvijek nosio mali notes. Jedan dio sata je uvijek ispitivao i onda bi tumačio. U notes je bilježio ocjene. Njegova ocjena morala je biti pravedna, jer je đaka pitao više puta. Mislim da je on jedan od profesora koji su povećavali ugled gimnazije u ono doba. Kao svećenik, bio je pravičan i discipliniran. Svoje zvanje vršio je na dobar

83 Karlo Kutle (1928.-2016.), ekonomist. Za njegovu biografiju vidi: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 392.

84 Misli na fra Martina Soptu (1891.-1945.). Za njegovu biografiju vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 391.

85 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 113.

86 Za biografiju fra Marka Dragičevića (1927.-2003.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 132.

87 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 113-114.

88 Za biografiju fra Umberta Lončara (1922.-2004.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 243-244.

89 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 114.

90 Za biografiju fra Ferde Vlašića (1920.-1995.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 437-438.

način. Što se tiče te njegove sposobnosti za “špijunažu”, bio je discipliniran sam prema sebi, pa i prema drugima. On je meni bio drugi meštar, ali htio je sve znati i sve vidjeti i đaka pratiti.⁹¹

Fra Dobroslav Begić:⁹²

Predavao mi je grčki i bio mi je podmeštar. Mogu se pohvaliti da sam grčku gramatiku kod njega bolje znao nego latinsku. Disciplina mu je stvarno bila na visini... Njegova misa u kapeli uvijek je bila pobožna i korisna. Ostao mi je u pozitivnoj uspomeni.⁹³

Dr. Berislav Topić:⁹⁴

Fra Marko je meni bio profesor matematike u prvom i drugom razredu. Bio je dobar matematičar. Zahvaljujući njemu, zavolio sam taj predmet i matematika mi je bila najlakši predmet... Imao je poseban način ispitivanja. Redom je znao cijeli sat ispitivati jednog đaka, a za jedan sat znao je svakom đaku postaviti pitanje. Bio je neobičan, živahan i nije se moglo kod njega ništa prošvercovati. Mislim da je bio jedini fratar koji je znao stenografiju. On je na jednome listu imao popis đaka u tim stenografskim bilješkama. Njihove ocjene nije pisao, nego je na tromjesecima i na pola godine davao konačne ocjene. Od svih pedagoga, sreo sam ih puno u životu, fra Marko je na mene ostavio najjači dojam u životu.⁹⁵

Grgo Kolobarić Grga:⁹⁶

Ne znam na koliko sam mjesta govorio da se svakom profesoru koliko-toliko moglo prošvercati, a pokojnom fra Marku Dragičeviću, ja mislim da taj ne postoji tko je njemu uspio. (...). Bio nam je vrlo strog, gotovo težak za nas. Međutim, ona grčka gramatika! Vi znadete koliko je debela, čini mi se da sam znao gotovo na svakoj stranici koji je redak, a kamoli pravilo i to sve skupa. Moja razmišljanja kao zrelog čovjeka. Evo, na žalost, to su naši profesori: svi su mlađi izgubili živote, nego što smo mi sad ovdje. Tužno je što smo morali ovoliko čekati da o njima kažemo neku riječ, a čini mi se, ako se može o fra Marku nešto, onda ga nisam čuo da je ijednu ružnu riječ rekao. Samo zahvalnost možemo izraziti prema tom čovjeku, jer nam je dao više

91 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 114-115.

92 Za biografiju fra Dobroslava Begića (1928.-2012.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 63-64.

93 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 115.

94 Dr. Berislav Topić (r. 1931.), akademik. Za njegovu biografiju vidi: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 391.

95 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 115.

96 Grgo Kolobarić Grga (r. 1926.), ing. agronomije. Za njegovu biografiju vidi: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 391.

od svakog drugog. Kažem bio je prestrog, ali nas je učio kako treba raditi. Pa prema tome, mi smo mu jako zahvalni.⁹⁷

Ivan (Žan) Bubalo:⁹⁸

Kao poletan i mlad profesor, nama je u prvom razredu predavao latinski i francuski. Spada u krug onih pedagoga koji opismenjuju svoje đake. Đak pokojnog fra Marka Dragičevića na kraju prvog, drugog i trećeg razreda po tom programu bio je pismen. Pismen čovjek može nastaviti dalje raditi. Znači, gramatika hrvatsko-latinsko-francuska, a ovdje vidim da je i grčka, puna je pismenost dobivana preko zalaganja, truda i muke pokojnog fra Marka Dragičevića. Tražio je da svi rade i to svako svoju: i riječi i gramatiku i sintaksu i kongruenciju i sve. Ja koji sam diplomirao latinski, dovoljno je bilo da znam ono iz drugog razreda od pokojnog Gortana, što sam naučio od fra Marka. Pismenost je pružao i to punu pismenost, znači ukupnoga toga znanja što treba čovjeku i ta dogradnja koju je on dodavao. Neka mu bude hvala vječna, unatoč tome što je bio strog.⁹⁹

Iz navedenoga bi se dao izvući zaključak da je fra Marko bio uzoran svećenik, cijenjen kao profesor, kompetentan u predmetima koje je predavao, da je strogo pazio na disciplinu, te da mu je kao pedagogu bilo važno pitanje cjelovite izgradnje učenika u širokobriježskoj gimnaziji.

Ratni kontekst: Odvođenje od oltara i pogubljenje

Tijekom Drugoga svjetskog rata Široki Brijeg kroz jedno dulje razdoblje nije bio izložen neposrednoj ratnoj opasnosti. No, u završnoj fazi rata taj će se kraj naći u fokusu vojnostrateških interesa zaraćenih strana i to u procesu povlačenja njemačkih vojnih snaga iz jugoistočnih dijelova Europe, odnosno premještanjem njihovih jedinica na nove, privremene, linije obrane, a jedna od njih se formirala u pojasu od Širokog Brijega do Mostara i Nevesinja. Jugoslavensko-partizanske jedinice, predvođene komunistima, ušle su u zapadne dijelove Hercegovine, naseljene gotovo isključivo Hrvatima-katolicima, potkraj listopada i početkom studenoga 1944. Ovladavši relativno brzo područjem južno od Širokoga Brijega i Mostara i pri tome počinivši zločine nad civilnim stanovništvom (a i nad pojedinim franjevcima juž-

97 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 115-116.

98 Ivan (Žan) Bubalo (r. 1924.), ekonomist. Za njegovu biografiju vidi: *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 383-384.

99 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 116-117.

nije od Širokog Brijega i Mostara), partizanske jedinice su svojim postupcima natjerale u masovni zbjeg hrvatsko-katoličko stanovništvo prema Širokom Brijegu i Mostaru. Potom su u više navrata bezuspješno pokušavale probiti utvrđeni obrambeni pojas Široki Brijeg - Mostar - Nevesinje, kojega su tri mjeseca, sve do početka veljače 1945., držale združene njemačke i ustaško-domobranske vojne snage.¹⁰⁰

Jedan dio profesora širokobriješke gimnazije otišao je prema sjeveru da ne bi u Širokom Brijegu čekali dolazak komunista, jer su do njih već doprle glasine o zločinima koje su partizani predvođeni komunistima počinili u područjima kojima su u međuvremenu ovladali (npr. zločin u Dubrovniku itd.). Za to vrijeme fra Marko je, osim na Širokom Brijegu, boravio poslom malo sjevernije, u brdskim krajevima, kamo je po nalogu Provincijalata pripremao prostorije za prijam bogoslova i đaka u slučaju neposredne ratne opasnosti. Fra Marko je, uz profesorske obveze u gimnaziji, tijekom rata dobio nekoliko zaduženja. Biskupski ordinarijat mu je na prijedlog Provincijalata dao 1. listopada 1943. potrebna ovlaštenja da može predavati i vjeronauk u Stručnoj ženskoj školi Školskih sestara franjevki u Širokom Brijegu.¹⁰¹ Uz to je, provincijalovim dekretom od 27. prosinca 1943., imenovan "duhovnikom naše braće laika na Širokom Brijegu", s napomenom da, ukoliko ne bi mogao "sve svladavati",¹⁰² za pomoćnika uzme fra Dobroslava Šimovića.¹⁰³ U svibnju 1944. dobio je od provincijala zaduženje da u Crnču radi na uređenju župskog stana, kapele i prostorija za nastavu VII. i VIII. razreda, kao i na izradi bunkera. U pismu od 4. lipnja 1944. fra Marko informira provincijala o radovima u Crnču, te mu piše da su "djeca došla", ali da "ni mi ni djeca nemamo dostatno elana za stvar" i objašnjava da je to zbog toga što se "za trajanja jednog školskog sata 4-5 puta mora bježati u sklonište".¹⁰⁴ Provincijal i fra Marko su razmijenili nekoliko pisama iz kojih je vidljivo da su postojali problemi oko nabavke potrebnog materijala za dovršetak prostorija. U kolovozu 1944. provincijal mu piše o problemima uzrokovanim ratnim opasnostima, te ga moli da se žuri s dovršetkom radova u Crnču:

Znate, kakvo me je zlo snašlo i stavilo u nepriliku, radi napadaja na Humac, pa se treba još više žuriti s poslom u Crnču. Razbacani su bogoslovi po Provinciji, po župama. Čim se svrši noviciat morat ću ih slati u Crnač,

100 O tomu vidi: Ivica ŠARAC, *Metastaze jedne revolucije. Uspostava komunističko-partizanske vlasti u zapadnim dijelovima Hercegovine*, Mostar, 2019.

101 Dopis Biskupskog ordinarijata s potpisom biskupa Petra Čule od 1. listopada 1943. (Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f. 139).

102 Dekret Provincijalata hercegovačkih franjevaca dr. fra Marku Dragičeviću (Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f. 458).

103 Za biografiju fra Dobroslava Šimovića (1907.-1945.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 406-407.

104 Pismo fra Marka Dragičevića provincijalu od 4. lipnja 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 101).

ili kudgod drugdje. Tamo mjesta nema. Nema ni govora o otvaranju kojega tečaja bogoslovije na Humcu, kako sam prije računao. Na Humcu je bila barutana i komanda njemačke divizije, koja vodi operacije oko Biokova, za to je tamo bio napad. Kod vas na Š. Brijegu nema toga razloga. Ipak i anglo-amerikanci biraju koliko-toliko svoje ciljeve. Prema svrsi. Radi toga, uzdam se u Boga, da možete biti spokojni i mirni. Manja je svakako pogibelj, barem sada za sada.¹⁰⁵

Nekoliko dana kasnije fra Marko odgovara provincijalu u pesimističnom tonu: “Znam, da ste u velikoj neprilici. Žao mi Vas je. Kad bih mogao što pomoći, bio bih sretan. Velite da uprem u kola. Ali gdje?” U pismu mu nastavlja o problemima s nabavkom materijala za gradnju.¹⁰⁶ Duskora je fra Marko imao nešto povoljnije vijesti oko izgradnje i nabavka materijala. Šalje detaljno izvješće o potrošenim sredstvima i nabavkama. Inače je bio vrlo pedantan u svojim izvješćima, pa je molio provincijala da mu ne zamjeri češće slanje pisama: “Znam, da imate mnogo briga, pa Vam ne bih želio dosađivati, ali ćete me ipak, mislim, razumjeti, ako Vam u ovako kratko vrijeme pišem tri pisma. Uvijek mi se čini da bih Vas morao još o čemu obavijestiti. Sinovski Vas pozdravlja i poštuje fra Marko.”¹⁰⁷ Početkom listopada 1944. provincijal se opet javlja fra Marku i naglašava da bi dobro bilo da se u Crnču rad dovrši, ali da je za profesore i klerike bolje ostati “sad za sad tu na Širokom Brijegu” te dodaje: “Pisao sam direktoru. Nijesam mu spominjao da se počinje s predavanjem. Smatrao sam suvišnim. Znam da ćete sami to odmah odpočeti i nastaviti. Hoće li se moći išta s drugim razredima odpočeti? Ako se išta može, radite svom parom, da uhvatimo bar ponešto. Neka nam djeca ne gube ni časa. Vas i ostale mnogo pozdravljam.”¹⁰⁸ To je zadnje sačuvano pismo iz korespondencije provincijala fra Lea Petrovića i fra Marka Dragičevića prije prodora komunističko-partizanskih jedinica u ove krajeve.

Fra Marko se u trenutku ulaska partizana na Široki Brijeg početkom veljače 1945. našao u župi Izbično.¹⁰⁹ Najvjerojatnije je njegov dolazak u ovu župu bio povezan s radovima u obližnjem Crnču, premda ne treba isključiti ni mogućnost da se sklonio u ovaj brdski kraj pred partizanima. Župnik Izbična, fra Metod Puljić¹¹⁰

105 Pismo provincijala fra Lea Petrovića fra Marku Dragičeviću od 13. kolovoza 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 37).

106 Pismo fra Marka Dragičevića provincijalu fra Leu Petroviću od 18. kolovoza 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 49).

107 Arhiv Provincije: SP, sv. 144, ff. 431-433.

108 Pismo “poštovanom ocu fra Marku Dragičeviću, profesoru” od 7. listopada 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 458).

109 Bazilije PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci. Sedam stoljeća s narodom*, Mostar - Zagreb, 2001., str. 221.

110 Za biografiju fra Metoda Puljića (1912.-1945.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 343-344.

izbivao je iz župe tih dana zbog bolesti,¹¹¹ a od sredine siječnja zamjenjivao ga je fra Nevinko Mandić¹¹² iz mostarskoga samostana.¹¹³ U Izbično se već ranije, još neposredno prije Božića 1944., bio sklonio i brat laik fra Bono Andačić.¹¹⁴ O tomu što se dogodilo s fra Markom, s fra Nevinkom i s fra Bonom nakon ulaska partizana u Izbično, opisuje fra Bazilije Pandžić na temelju dosta škrtnih podataka, sačuvanih svjedočanstava u franjevačkoj predaji:

Na 11. veljače držao je pučku misu u Izbičnu fra Marko Dragičević. Za vrijeme te sv. mise naišao je odred partizana devetnaeste divizije Osmoga dalmatinskog korpusa. Unišili su u crkvu. Upravo su započeli čitati poslanicu. Oficir, koji je zapovijedao odredom, naredio je da prekinu misu i da se puk razide. Uzalud ga je svećenik molio da dopusti da se sv. misa redovito završi. Nakon toga zapovjedili su trojici fratara da ih odmah slijede. Sutradan, 12. veljače, povelu su ih prema Knešpolju. Cijeli taj dan ta su tri fratra prenosili oružje, a uvečer su sva trojica ubijeni i bačeni u neku nepoznatu jamu.¹¹⁵

Postoje još jedna verzija o mjestu i vremenu njihova smaknuća. Prema jednoj izjavi “iz druge ruke”, fra Marko je skupa s fra Nevinkom i s fra Bonom odveden 11. veljače iz Izbična u Crne Lokve. Nastavak te izjave glasi: “12. veljače ubijeni su u Mostarskom Gracu, u zalaz sunca i ne zna im se za grob. To mi je pričao Žarko Hrkać Dominović iz Donje Britvice, koji je to gledao.”¹¹⁶

Od svega navedenoga za sada je, na žalost, samo jedno sigurno: njihovi posmrtni ostatci do danas nisu pronađeni.

No, preživjeli franjevci bili su potpuno sigurni u njegovu smrt pa su oni u Mostaru 23. travnja 1945. služili za njega mise (te fra Rajko Radišić u Dretelju).¹¹⁷

Dr. Ivica Šarac

111 B. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 221.

112 Za biografiju fra Nevinka Mandića (1908.-1945.) vidi: R. JOLIĆ, *LHF*, str. 257.

113 Fra Nevinko Mandić dobio je potvrdu o premještanju iz Mostara u Izbično odlukom Provincijalata od 13. siječnja 1945. Vidi: Hrvoje MANDIĆ, “Fra Nevinko Mandić (1908.-1945.)”, *Stopama pobijenih*, IX, 2 (17), Široki Brijeg, 2016., str. 28.

114 Prema fra Č. Majiću premjestio se “vjerojatno iz sigurnosnih mjera” (Častimir MAJIĆ, *U nebo zagledani. Crtice o 66 hercegovačkih franjevaca, komunističkih žrtava koje poznavah*, Široki Brijeg - Zagreb, 2011., str. 16).

115 B. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 221.

116 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 114.

117 Arhiv Provincije: izmješteni arhiv (Mostar, soba br. 418), sv. B-100: Mise za pokojne fratre, str. 103.

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.